

Ніна Тарасевич
Лариса Король

ЛИЦАР ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

(Про видатного ректора і навчителя вчителів Івана Андрійовича Зязюна)

Історія вітчизняної педагогіки уособлюється яскравими постатями звитяжців прогресивних ідей, романтиками за покликанням, чий гордий дух несхитно прагне позамежних висот, бо не вміє коритися стереотипам. Їх життєвий шлях не назвеш легким, та завзяття і відданість справі всякчас долали перешкоди, торуючи стежки в Педагогіку Майбутнього. Їх іменами осяяний освітній поступ, адже вони зуміли згуртувати навколо себе небайдужих і повести до грандіозної справи творення Людини.

Праця опліч з особистостями такого ґатунку вже сама по собі дарунок долі. Справжній Учитель генерує ідею, вселяє віру в її можливість і щедро допомагає зреалізувати задуми. Автори цієї статті особисто переконалися в цьому, працюючи і навчаючись у Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка в Еру І. А. Зязюна (протягом 1975–1990 років).

То справді був надзвичайно насичений період життя нашого вишу, сповнений пошуків, дискусій, напруженої праці, радості звершень, трішечки присмачених смутком, бо ж не завжди все йшло так, як очікувалося...

Заради істини зазначимо, що Полтавський педагогічний традиційно вважався гідним навчальним закладом. Уже той факт, що саме його закінчили найвидатніші представники педагогічної думки ХХ століття А. С. Макаренко й В. О. Сухомлинський, викликає гордість за високославну історію вишу. Тут у середині сімдесятих самовіддано

працювали відомі в Україні науковці Д. І. Ганич, Ю. К. Гулак, П. С. Дудик, А. П. Каришин, П. К. Падалка, Я. А. Побеленський, багато інших, чий імена й сьогодні тепло згадують колишні випускники. Проте в період падіння престижу професії вчителя в радянському суспільстві, відірваності педагогічної освіти від потреб школи, домінування постулатів знан-невої парадигми якості професійної підготовки вчительства, на жаль, погіршувалася.

Роками в Полтавському педінституті, як і в багатьох інших вишах, намагалися вдосконалити ті чи ті ланки професійної підготовки, проте планам і намірам ніяк не вдавалося перерости у вагомий результат. І раптом на перший погляд тривіальне кадрове призначення надало бурхливого руху педагогічному довкіллю спершу інституту, а потім регіону й усієї країни.

До провінційно-тихої Полтави, узвичаєного, розміреного життя її педінституту приїхав із Києва 36-річний ректор (наймолодший у державі) і враз перекроїв спосіб нашого існування. Іван Андрійович Зязюн виступив ініціатором атакуючого наступу на ситуацію “перманентного вдосконалення”.

Молодий кандидат філософських наук прибув до Полтави “зі сформованим своїм баченням інституту, де навчалися Макаренко та Сухомлинський” [2, с. 49], і вже за місяць перебування на посаді оприлюднив програму виведення ПДПІ на рубежі вищого навчального закладу з найсучаснішими технологіями підготовки вчителя, а головне – новою психо-



І. А. Зязюн, доктор філософських наук, професор, дійсний член АПН України, директор Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України



логією ставлення до професії [3, с. 107].

За його спогадами, амбітність задуму полягала в намірі “зробити Полтавський педагогічний інститут таким, що рівних йому не буде серед усіх педагогічних закладів” [3, с. 95], а сама програма ґрунтувалася на десяти принципах:

1. Найгуманніші взаємовідносини викладачів і студентів.

2. Педагог як учитель – взірець моральності для студентів, приклад для наслідування в професійному самовдосконаленні.

3. Процес навчання в інституті – розвиток потреби в самонавчанні.

4. Інститут – центр культури Полтави і області.

5. Інститут – центр гуманітарної науки Радянського Союзу з упровадження в життя гуманістичної педагогіки А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського.

6. Педагогіка – мистецтво (К. Д. Ушинський), його творення – індивідуальний розвиток педагогічних можливостей кожного студента (формування педагогічної майстерності – А. С. Макаренко).

7. Основа духовності – Краса і Добро (“філософія серця” Г. С. Сковороди), основа наукового пошуку – Істина.

8. У поєднанні Істини, Краси, Добра відбір учнівської молоді на вчительську професію за “спорідненою працею” (Г. С. Сковорода).

9. Основа конкурсних іспитів в інституті – творча співбесіда на виявлення педагогічної обдарованості.

10. Плекання гордості кожного викладача і студента за належність до вищого навчального закладу, відомого у світі педагогічними талантами, постійне вболівання за його авторитет [3, с. 107–108].

Перераховані принципи лягли в основу ректорської програми, яка, в цілому не відкидаючи позитивних надбань попередніх років, утілювалася в повсякденну практику вищого навчального закладу настільки динамічно, подекуди навіть радикально, що зажила розбіжних ставлень і оцінок.

Показово, що ректор, проголосивши ці новаторські тези, сам став прикладом відродження високого духу вишу. Пригадується бажання Івана Андрійовича залучити викладацьку громаду до обговорення методоло-

гічних нюансів перебудови життя інституту. У перші ж тижні ректорства він запросив педагогічний колектив на зустріч, яку назвав “науковим четвергом”, де виступив із презентацією своєї теорії становлення естетичного досвіду особистості. То був цікавий, мобілізуючий виступ у старенькій 45-й аудиторії, заповненій ущент. Ми побачили серйозного науковця і вольового керівника, який висунув пропозицію щочетверга проводити наукові зібрання, де б спочатку керівники підрозділів, а потім і викладачі могли поділитися здобутками і тим самим примножити творчий потенціал усього колективу. І ми вже чекали продовження, але почин ректора залишився єдиним науковим четвергом: видно, він відчув, що колектив поки що не готовий до відкритих обговорень...

Дії нового керманіча приголомшували, епатували, когось заражали настроєм змін, а в деякого викликали затаєне неприйняття, глухий спротив. Він особисто вітав викладачів із уродинами (правда, бувало, від несподіваного виклику до кабінету ювілянти відчували велике напруження); ініціював створення хорového колективу “Калина” й завзято співав на всіх його репетиціях і концертах; він започаткував регулярні ректорські зустрічі із студентами; раз і назавжди відкрив двері свого кабінету не лише перед керівниками, а перш за все перед кураторами, перед кожним, хто виявляв бодай мінімальне бажання розв'язати якусь виробничу проблему; увів “диктатуру чистоти”, ультиматум дотримання ділового стилю в одязі (поголоски про краватки-“язюнчики” блискавично рознесли в освітянському просторі); сформулював наказ-табу на паління в приміщеннях, і догани за його порушення посипались і на студентів, і на викладачів, і на співробітників.

Ректор перевиховував насамперед власним прикладом, даючи підлеглим взірці самостійності у всьому. Початок його роботи в Полтаві збігся в часі з написанням докторської дисертації, яку власноруч друкував на своєму Ундервуді. Тексти дисертаційного дослідження, численних статей, плани виступів дзвінкоголосо відбивала невеличка друкарська машинка в руках великої людини і, певно, по-своєму тішилася тим, що саме вона, а не секретарі з лаборантами, карбувала на папері ректорські думки.

Утім, слід визнати, що запроваджувані заходи були лише провісниками тих ідей першої особи інституту, які протягом 1975–1990 років докорінно трансформували життя в Полтавському педагогічному. Отже, тогочасні



реформаторські кроки ректора переконують у визначальній ролі ініціатив, особистих переконань, вимогливості керівника вишу в справі оновлення діяльності закладу.

Концептуальною віссю реорганізації навчально-виховного процесу Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка вважаємо цільову комплексну програму “Вчитель” (Школа – педвуз – школа), укладену 1976 року. Саме ця дата в історії вищого навчального закладу символізує початок творення логічно стрункої системи професійної підготовки майбутнього вчителя, якісно не тотожної уніфікованим підходам.

Значущість програмного документа вимагає пригадати основні напрями й етапи його реалізації. Подамо це у вигляді рисунка.

Націленість масштабного експерименту на розвиток особистості майбутнього вчителя, на опанування ним механізмів творчої

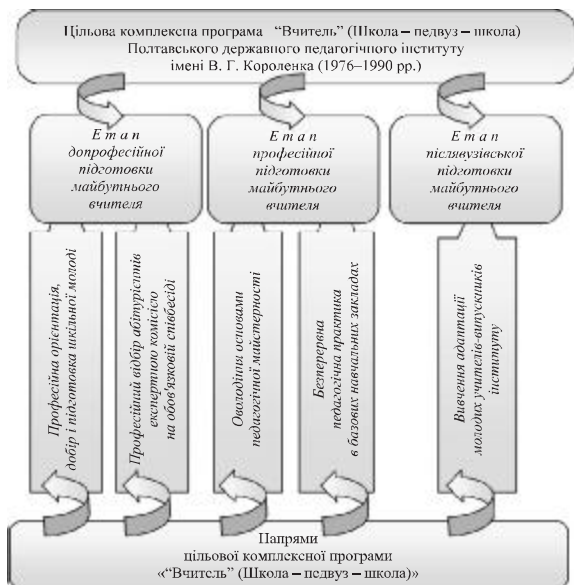


Рисунок 1. Етапи і напрями програми “Вчитель” (Школа – педвуз – школа).

самореалізації в професійній діяльності мотивувала впровадження в навчальний процес нової дисципліни – “Основи педагогічної майстерності” (ОПМ). Сьогодні можемо твердити, що курс на педагогічну майстерність у виші став найреволюційнішим діянням І. А. Зязюна як ректора.

Визначальним у цьому був особистий досвід Івана Андрійовича, набутий у Київському театральному інституті імені І. Карпенка-Карого, де традиційно панував культ сценічної майстерності. “Сценічна майстерність була прообразом педагогічної майстерності”, – констатує І. А. Зязюн. – Як

тільки я приїхав, то викликав до Полтави народну артистку України Валентину Іванівну Зимню, яка вела курс сценічної майстерності, і вона показала оці екзерсиси, що надзвичайно вплинуло на аудиторію, на студентів. <...> Був показ вправ, які задаються на пам’ять, на увагу, на мислення, на дію...” [2, с. 49].

Як бачимо, задум полягав у розвитку індивідуальних природних особливостей майбутнього вчителя шляхом спеціальної підготовки, яка б вивела студента на сприйняття педагогічної діяльності як мистецької дії, копіткої праці над собою, постійного самовдосконалення.

Отож, 1979 року з’явився історичний наказ ректора, згідно з яким кафедрі педагогіки і психології належало розробити програму курсу педагогічної майстерності з чітко визначеним обсягом (14 годин теоретичних і 16 практичних), також документувалася вимога створити на кожному факультеті кабінети педагогічної майстерності.

З легкої руки І. А. Зязюна група викладачів психолого-педагогічної кафедри приступила до ґрунтовного аналізу висновків і пропозицій академічної науки, навчальних програм вишів, передового досвіду, побажань педагогічних колективів. Створювався, так би мовити, теоретичний плацдарм для штурму царини когнітивно-репродуктивних стереотипів підготовки майбутнього вчителя. Емпіричні дані дозволили виявити недоліки в змісті психолого-педагогічної підготовки, які спричиняли професійну безпорадність студентів-практикантів і молодих учителів у вирішенні повсякденних ситуацій шкільного буття. Інтенсивний теоретичний пошук допоміг науковцям ПДП розгледіти концептуальні контури нового напрямку професійної підготовки майбутнього вчителя. Справа в тому, що прецедентів подібного курсу не було, тож поїздки до кращих бібліотек країни, санкціоновані ректором, увінчалися створенням цікавого проекту – програми з основ педагогічної майстерності.

Того ж року вчена рада інституту одностайно прийняла ухвалу про введення 30-годинного спецкурсу “Основи педагогічної майстерності” для студентів-випускників.

Керуючись вимогами професіограми вчителя, укладачі спецкурсу включили до його програми важливі теоретико-практичні питання. Ректор не приховував своєї радості з цього приводу. На загальних зборах він усім показував тоненький свіждрук програми і вже жив її втіленням.



Адміністрація інституту, Іван Андрійович особисто дуже відповідально і обачливо поставилися до кожного аспекту, що стосувався дебюту “Основ педагогічної майстерності”, а понад усе – кадрового питання.

Керівництву вишу було непросто визначитися з кандидатурами викладачів. Спершу планувалося, що лекції спецкурсу читатиме відомий у країні фахівець із питань майстерності вчителя, член-кореспондент АПН СРСР професор Н. В. Кузьміна, якій надіслали офіційне запрошення. Однак учений повідомила про неможливість тривалого ділового відрядження до Полтави [5]. Виникла дилема: відкласти впровадження розробленої програми ОПМ на невизначений термін і продовжити перемовини про співпрацю з Н. В. Кузьміною або ж власними силами розпочати негайного виконувати заплановане.

Ретельно обмірковуючи всі pro і contra, вчена рада ПДП прийняла рішення самотужки взятися за нову справу [5], і це рішення стало визначним для навчального закладу, окресливши стратегічний курс – навчання студентів основам педагогічної майстерності.

Утілення теоретичної частини програми довірили авторитетним викладачам різних факультетів (доцентам Н. В. Хоменко, П. К. Загайкові, М. Т. Безкишкіній (філологічний), М. О. Авдєєвій (історичний), Н. Г. Кривошопці (природничий), О. А. Верезомській (фізико-математичний)). Лекцію “Елементи акторської майстерності вчителя” читав у великій актовій залі ректор І. А. Зязюн особисто, практичні заняття вели співробітники психолого-педагогічної кафедри (сектор педагогічної майстерності) за участю вчителів-методистів.

Лекції Івана Андрійовича були особливими: впевненою ходю педагог крокував до сцени, якусь мить його проникливі очі пильно вдивлялися в слухачів, насичуючи всіх і кожного неймовірною, “язюнівською”, харизмою, а далі лунала перша фраза, й аудиторію підкоряла жива енергетика мудрості. Щоб продемонструвати силу педагогічного впливу, І. А. Зязюн удавався до техніки навіювання в стані бадьорості. То мимоволі вируючи дебатами, репліками, запитаннями, то завмираючи німотною тишею, зал усотував кожну думку, кожну фразу, вкотре пересвідчувався в професійній значущості позитивних емоцій, високого артистизму. Після лекції робили висновок: наш ректор може все.

Іван Андрійович уважав, що запрова-



дження курсу педагогічної майстерності має стати колективною справою. Розпорядження ректора зобов'язало всіх викладачів, за винятком докторів наук, проректорів і деканів, написати реферати з педагогічної майстерності. Належало детально розкрити професіоналізуючу роль, перспективи кожної навчальної дисципліни (спецкурсу, спецсемінару) щодо формування професійної майстерності майбутнього вчителя, подати конкретні пропозиції стосовно перебудови своєї методики викладання. Увагу до підготовки робіт із боку адміністрації інституту цілком правомірно назвати екстраординарною: ректорат систематично заслуховував звіти завідувачів кафедр про стан написання співробітниками рефератів. Методична комісія ПДП після прискіпливих кафедральних обговорень рецензувала роботи, а висновки, що враховувалися при обранні викладачів на посаду, передавала до атестаційних справ. Результати досліджень доповідалися на щорічних загальноінститутських науково-практичних конференціях. Кращі роботи заохочувалися грошовими преміями, почесними грамотами. Так, у 1980 році було відзначено 11 робіт, із-поміж яких реферати Л. Б. Алефіренко, Л. Ф. Баранника, Л. А. Безобразової, В. О. Горпинича й інших. 1984 року кращі реферати в кількості 19 папок експонувалися на Виставці досягнень народного господарства УРСР [6].

Залучення добірних викладацьких сил педінституту, творчих учителів Полтавщини, безпосередня участь у викладанні основ педагогічної майстерності першої особи інституту принесли очікувані результати: пройшла експертну перевірку й дістала загальне визнання проблематика спецкурсу; розроблений алгоритм проведення занять зарекомендував себе таким, що сприяє професійному розвитку в навчанні майбутнього вчителя.



І. А. Зязюн запропонував надіслати програму спецкурсу в усі виші України на рецензування. Відгуки були схвальними, хоч науковці дещо розійшлися в поглядах на терміни викладання. Студенти ж Полтавського педінституту наполягали на вивченні ОПМ із першого семестру, щоб активна педагогічна практика складала органічне продовження спецкурсу.

Нова – 120-годинна (!) – програма “Основ педагогічної майстерності” (І. А. Зязюн, Т. І. Гавакова, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич) для студентів I–IV курсів дозволила розширити академічні обрії дисципліни.

Прорецензувати другий варіант програми, яка вийшла друком російською мовою, ректорат просив провідні виші всіх республік країни. На заклик озвалися колективи Алма-Атинського, Башкирського, Душанбінського, Кишинівського, Саратовського, Смоленського, Уфимського й інших педагогічних інститутів, а також Вільнюського, Львівського університетів. Особливу зацікавленість театральнo-ораторськими вкрапленнями практичних занять виявив відомий педагог, ректор Чечено-Інгушського університету В. А. Кан-Калик: “...програма 1980 р. заслуговує бути використаною всіма педвузами й університетами” [6].

Тверде рішення Івана Андрійовича забезпечило 120-годинній дисципліні “постійну прописку” в сітці академічного навантажен-



ня. У зв'язку з тим, що фізичні можливості сектора педагогічної майстерності як підрозділу психолого-педагогічної кафедри було вичерпано, визріла об'єктивна необхідність в організації самостійної кафедри педагогічної майстерності, аналогів якій у практиці жодного з педагогічних вишів країни на той час не було.

Першого червня 1981 р. Міністерство

освіти УРСР (наказ 3-к від 01.06.81) задовольнило клопотання вченої ради ПДПІ про організацію експериментальної кафедри педагогічної майстерності [4].

Після обговорення вченою радою інституту, наказом ректора затверджено перший персональний склад кафедри педагогічної майстерності – доценти Н. М. Тарасевич (завідувач, нині професор кафедри), Т. І. Гавакова, Л. В. Крамущенко, старший викладач Г. В. Брагіна, пізніше – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної педагогіки та методики початкового навчання Кримського державного інженерно-педагогічного університету, асистент Л. О. Савенкова (нині доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Київського національного економічного університету).

Для ефективного проведення навчальних занять до роботи із студентами почали залучати провідних фахівців інших установ на умовах сумісництва. Скажімо, лабораторні заняття “Дихання”, “Голос учителя” проводили викладачі вокалу Полтавського музичного училища імені М. В. Лисенка (А. С. Зима, Є. М. Нагорний), “Дикція” і “Міміка” – актори Обласного музично-драматичного театру імені М. В. Гоголя (В. Л. Миронович, Ж. К. Северин).

Позитивно вплинуло на якість занять обладнання спеціалізованих кабінетів. На прохання ректора, кафедра педагогічної майстерності розробила концепцію таких аудиторій, де головним засобом було забезпечення зворотного зв'язку в процесі організації мікрорекладання. Уже в 1981–1982 н. р. інститут мав таких кабінетів чотири [8]. Пожвавленню навчальної взаємодії сприяли пульт управління для вчителя, табло підказок, апаратура для відеозйомки, особливий дизайн, який створював ефект присутності у шкільному класі.

Доволі вагомим виявилось співробітництво кафедри педагогічної майстерності з психолого-педагогічними кафедрами ПДПІ, з іншими науковцями й учителями, одним із результатів якого впродовж 1981–1984 рр. став комплекс “Методичних рекомендацій для занять з ОПМ” для студентів I–IV курсів, виданий за редакцією і безпосередньою участю очільника вишу. То були перші навчальні посібники з педагогічної майстерності.

Іван Андрійович, обстоюючи педагогізацію позааудиторної роботи із студентами, завжди знаходив час відвідати виховні заходи



кафедри педагогічної майстерності – урочистості з нагоди Дня вчителя, тематичні вечори в студентських кафе “Глобус” і “Ворсклянка”, події популярного в ПДП тижня педагогічної майстерності (театралізоване розв’язання педагогічних задач, відкрите засідання лабораторії “Творче самопочуття педагога”, щорічну конференцію для першокурсників за книгою А. С. Макаренка “Педагогічна поема”, конкурс публічного виступу “Добре око” тощо). А коли у вересні 1986-го при кафедрі педагогічної майстерності був організований педагогічний клуб “Паросток” (керівник Т. Г. Дмитренко), що об’єднав студентів і молодих учителів – випускників педінституту, ректорат усіляко сприяв творчим відрядженням студентських команд “Паростка” (в канікулярний час) за адресами передового досвіду. Так, одна із зустрічей активу педагогічного клубу з ректором завершилася підписанням наказу про відрядження 19 студентів до Москви для вивчення досвіду директора школи В. А. Караковського і вчителя С. М. Лисенкової, 5 студентів – до Ленінграда для вивчення досвіду вчителя-новатора Є. М. Ільїна, 5 студентів – до лабораторії експериментальної дидактики НДІ педагогіки Грузинської РСР для вивчення досвіду Ш. О. Амонашвілі [7].

Сьогодні ми усвідомлюємо, що той резонанс, який отримала діяльність полтавської кафедри педагогічної майстерності, був філігранно зрежисований її натхненником – І. А. Зязюном. Завдяки йому відбулось експонування методичного набутку кафедри на ВДНГ СРСР (1984), проведення, спільно з лабораторією соціологічних досліджень АПН СРСР, науково-методичного семінару (1985), республіканського семінару для завідувачів кафедр педагогіки тощо.

Справжньою перемогою творчого ректора і нової кафедри стало видання першого підручника “Основи педагогічної майстерності” (1987), рекомендованого Міністерством освіти України для педагогічних навчальних закладів.

Усі наступні творчі проекти кафедри педмайстерності здійснювалися за діяльною участю і під керівництвом Івана Андрійовича.



У вересні 1989-го року І. А. Зязюна призначили Міністром освіти України. Він поїхав до столиці, та наші наукові дороги не розійшлися. Усупереч тому, що академічний обсяг ОПМ у Полтавському педагогічному скорочувався (зі 120 до 30 годин!), послідовно вдосконалювався науково-методичний супровід курсу силами викладачів кафедри у співавторстві з провідними вітчизняними вченими.

1989 року І. А. Зязюні і представники його наукової школи (Г. В. Брагіна, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, Н. М. Пивовар, Н. М. Савельєва, В. А. Семиченко, Н. М. Тарасевич, М. О. Цуркава, А. І. Шумська) уклали навчальний посібник “Основи педагогического мастерства”, рекомендований Державним комітетом СРСР із народної освіти для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Упорядковано “Словник термінології з педагогічної майстерності” (1995); вийшли друком критеріально-орієнтовані тести для діагностування рівня засвоєння програми курсу (1996); укладено хрестоматії до самостійної роботи студентів (2001, 2005); підготовлено друге, доповнене і перероблене, видання підручника “Педагогічна майстерність” за редакцією І. А. Зязюна (2004) і третє 2008 року.

Наукові успіхи було відзначено преміями АПН СРСР, медалями Виставок досягнень народного господарства СРСР та України, дипломом Державного комітету народної освіти СРСР, іншими нагородами, а підручник “Педагогічна майстерність” (1997) номінувався на Державну премію.

Виконана протягом 28 років колективом кафедри робота доводить, що курс “Основи педагогічної майстерності”, незважаючи на його значне скорочення, залишився дієвим



фактором розвитку професійної майстерності майбутнього вчителя як у Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, так і в багатьох інших вітчизняних вишах.

Розроблена технологія формування в майбутнього вчителя основ педагогічної майстерності сприяла визнанню ПДПІ (а згодом ПДПУ) як фахового науково-методичного центру країни.

У зореносний час Епохи Зязюна наукова думка кафедри працювала під надійним крилом ректора, кожен викладач демонстрував приклад самовідданого плекання Вчителя. Тож і було чимало теплих відгуків людей, які також прагнули оновлення системи професійної підготовки педагога, як-от: “Парадокс сучасної освіти: студента готують до ролі вчителя, а протягом усього навчання він грає роль учня. Здається, ви цей бар’єр подолали. Ми вражені вашим натхненням і вашими студентами” (докт. Р. Саск (Канада), 15.04.86); “Ваш досвід є надзвичайно цінним. Комплексний підхід до формування особистості майбутнього вчителя заслуговує найвищої оцінки. Університетська програма перевантажена



спеціальними дисциплінами, проте ОПМ слід увести, хоч би в скороченому варіанті. Веземо додому ваші плани курсу” (Р. Г. Ляпковскіс, Г. Я. Гульбіс, доценти Литовського державного університету, 24.03.84); “Ваш курс “Основи педагогічної майстерності” поза конкуренцією в системі вищої школи. Це якісний стрибок у змісті й методах сучасної вишівської підготовки фахівців. Будемо намагатися наслідувати ваш приклад” (професор О. В. Бодаков, доцент В. П. Тарантей, Гродненський університет, 25.11. 87) [1].

Сьогодні, коли курс “Основи педагогічної майстерності” теоретично й методично оснащений, важко збагнути мотиви його ігнорування в чинній системі вітчизняної професійної підготовки вчителя. Невже час і сили, витрачені на розробку і впровадження ОПМ, марні тільки тому, що в навчальних планах далекого зарубіжжя означеного курсу немає? Невже схибилла блискуча інтуїція Івана Андрійовича?! Чому ж тоді в Польщі вже видруковано наш підручник (*Mistrzostwo pedagogiczne* / I. A. Zjaziun, L. W. Kramuszenko, I. F. Krivonos, O. G. Samieszchenko, W. A. Semiczenko, N. M. Tarasewicz; Pod. redacja I. A. Zjaziuna. – Warszawa – Radom : Instytut Technologii i Eksploatacji – PIB Radomiu, 2005. – 251 s.)? Хіба чиновники від освіти винайшли кращий спосіб розв’язання проблеми підготовки вчителя?!

Та як би там не було, а ми вдячні долі за те, що звела нас з Іваном Андрійовичем Зязюном, який був і залишається палким поборником педагогіки добра, лицарем Педагогічної Майстерності, вдячні за належність до когорти його однодумців, об’єднаних служінням ідеї Майстерності Вчителя.

Література

1. Журнал відвідувань кафедри педагогічної майстерності у 1982–1987 рр. (рукопис).
2. Зязюн І. А. Вони із мене кепкували...: Інтерв’ю з академіком Іваном Зязюном, ініціатором створення кафедр педагогічної майстерності в закладах вищої педагогічної освіти / І. А. Зязюн // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – № 2. – С. 49–59.
3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: [наук.-метод. посіб.] / І. А. Зязюн – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
4. Наказ Міністерства освіти України 3-к від 1.06.81 “Про організацію експериментальної кафедри педагогічної майстерності у Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка”. – Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Оп. 3. – Спр. 838. – Арк. 1.
5. Протоколи засідань вченої ради: 31 серпня 1979 р. – 28 червня 1980 р. – ДАПО. – Оп. 3. – Спр. 291. – Арк. 87.
6. Річний звіт про науково-дослідну роботу за 1980 р. – ДАПО. – Оп. 3. – Спр. 753. – № 03-2. – Арк. 33–34.
7. Річний звіт про роботу інституту в 1986–1987 рр. – ДАПО. – Оп. 3. – Спр. 1586. – Арк. 21.
8. Річні плани і звіт про роботу кафедри педагогічної майстерності 1981–1982 н. р. – ДАПО. – Оп. 3. – Спр. 1017. – № 44-2. – Арк. 23–25.